

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE
Halleves Bácskában

Hát testvérek, rég ettem ilyen jót, mint a Gyuri bátya halászleve, de ha eljöttök hozzám Novi Szadra – így mondta, a szerb nevén Újvidéket –, én olyan hallevest főzök nektek, hogy megnyaljátok a tíz ujjatokat utána, csak az a baj, hogy nem terem már jó ízű hal a Dunába, még a Tiszába se, annyi sok mérget eregetnek belé. Mondtam is a Bözsi húgomnak – halat süített, amikor utoljára náluk jártam –, hogy olyan ízű ez a te harcsád, mintha patikába vetted volna, de tik csak gyertek, a fiam majd hoz lentről, valami kisebb folyóból al-dunai halleveshez valót, olyat még nem kóstoltatok, én is Juliska nenától tanultam, anyám nem szerette a halat. Azután elvezettek titeket a rokonokhoz a temetőkbe, meg akik még élnek, ha már az öcsém annyira kíváncsi ránk, húzta szorosabbra álla alatt a delénkendő csomóját Ilka, akár a nagyanyám, amikor piacra indult, csak ő itthon sem oldotta le magáról, egész nap bekötött fejjel járkált, mint ősanyái, akik törvényerejű szokást sértettek volna, ha asszony létükre csoré fejfel mászkálnak, mint a leányok. A kendőmet nézed? nevette el magát, mert kitalálta, hogy min jár az eszem, még éjszakára sem veszem le, fázós a fejem, néha harisnyát is húzok, meg frottírtörülközőt tekerek a derekam köré, csúfol is az uram érte eleget, hogy engem előbb ki kell csomagolni.

Z. bácskai unokanővére teljesen váratlanul bukkant fel nálunk a hatvanas évek második felében, amikor a határainkat hermetikusan elzáró vasfüggönyön kezdtek felpattanni a záruk, és ha nehézkesen is, lehetett már utazni. Z. alig ismerte apja délvidéki rokonságát, csak egyszer találkozott velük, a háború alatt, a magyarok idején, ahogy Ilka nevezte azt a néhány esztendő. Apósom akkor családotul felkerekedett, hogy megmutassa fiainak szülőföldjét, a Titeli fennsík tövében meghúzódó, akácfás falut, gyerekkora színhelyét. Z.-ben eltörölhetetlen emlékeket hagyott az utazás, kezdve az újvidéki vasútállomás restijében elköltött ebédől – *tökfözeléket ettünk, disznósülttel. Ettől egy világ omlott össze bennem: te tudod, hogy anyám mindig borsostokánnal főzte* – a paraszti életformával való ismerkedésig, mert apja testvérei, féltestvérei, a sógorok és ángyik, fiaik és leányaik valamennyien a földből éltek, abból a zsiros, fekete földből, amit annyi vér öntözött századokon át. Csak Viczkó Fercsi nem került elő, a csintalanságokra mindig kész pajtás, amolyan bácskai Till Eulenspiegel, apósom legtöbb történetének hőse, a róla szóló elbeszélések ezért is duzzadhattak eposzi méretűvé, mire a mi gyerekeink-

hez kerültek, *de az egy másik história, mondta Ilka, amikor szaván fogva meglátogattuk, és Z.-nek eszébe jutott apja legendás cimborája után kérdezősködni.*

Előbb Juliska nenáról beszéltek nektek. Tik is tudjátok, hogy Gyuri bátya ötet szerette jobban, pedig az anyám nevelte nagyanyánk halála után, nem Juliska nena, akasztott le egy kifakult fényképet a falról. Ünneplő ruhás, spanglis cipős, elmosódott arcú fiatalasszony ült a csipketerítés asztalkánál kezét ölébe ejtve, mellette magas, bajszos férfi, meg két megszeppent fiúcska. Itt van e. Nézzétek meg jól, testvérek, ez a Juliska nena. Aztán az annyit szenvedett, hogy háromnak is sok lenne. Először minden szép, minden jó, gyarapodás, vagyon, jó férj, szófogadó, egészséges gyermekek, azután meg az a tengernyi gyász és bánat. Nem tudom, mért verte úgy az Úristen, pedig olyan szelíd volt, mint a galamb, soha egy hangos szó el nem hagyta a száját.

Ilka született mesemondó volt, egyforma átéléssel adott elő minden történetet, tragédiát és komédiát. Őt hallgatva az a képzelet támadt az embernek, hogy a lét alapkérdései közvetlenebbül és mélyebben érintik a bús, lomha Bácska lakóit. Ezen a földön a járókelők csizmaszárában élesre fent kés lapul, a magasra tornyozott ágyak dunyhái közt fegyverek rejtőznek, az égből eső helyett néha vér, másszor pálinka dől, és az utcasarkokon maga a végzet vágat horkanó lován, készen arra, hogy eltiporja az ember lányát. Amikor a bátyám elesett; amikor Bözsi puskával ment a kocsmába az uráért; amikor Rajsli ángyi cigánylányt talált az ágyában, de a sógor is ott volt vele, és úgy elverte őket a kancsukával, hogy a lány combja, karja, a sógornak a háta meg a feneké mind kihurkásodott; amikor Misó bácsi részegen megfagyott a hóban... Ilyen és ezekhez hasonló határkövek, mezsgyekarók között hullámzottak történetei az időben, ezek fogták feszesre parttalan csordogálásra hajlamos elbeszélő kedvét, és ezekkel csigázta fel hallgatói érdeklődését.

Jaj, testvérek, szomorú történet ez, nem is tudom, elmondjam-e nektek, ne terhelje a lelketeket, amíg nem muszáj, de ki tudja, élek-e még, amikor legközelebb jösszök, amennyi bajom van, akármikor meghalhatok, mondta a doktor, hogy hajszálon függ az életem. Aztán az éjjel Juliska nenával álmodtam, állt a kapujukba, gyászruhába. Nem szólt az egy szót se, csak nézett rám, de úgy nézett, hogy abból megértettem, azt akarja, mondjak el nektek mindent, ahogy történt. Legyen, aki emlékezik rá, mert neki már senkije sincs ideát, ő ment el utoljára a családjából. Csak arra kérlek, ne felejtsetek el szegényt, jusson eszetekbe néha a boldogtalan, és mondjátok el egy Miatyánkot a lelke üdvéért.

A baj nem sokkal azután kezdődött, hogy tik Gyuri bátyával nálunk jártatok. Későn arattunk abba az évbe,

egész júniusba esett, a búza vizes volt, aztán a cséplés is késett, és amikor bejött végre a jó idő, Milán sógor úgy hajtotta a bandát, hogy rossz volt nézni, de magát meg a fiait se kímélte, félt az Illés-napi zivatároktól, még éccaka is csépeltek karbitlámpánál, aztán egyszerre csak megtörtént a szerencsétlenség. Juliska nena nagy fazék töltött paprikával várta őket, ilyenkor nyáron levesnek szoktak főzni, aztán egy kantába leengedte a kútba, hogy kihűljön, mire megjönnek a férfiak, mert tudjátok meg, nincs annál jobb a nyári hőségbe, de aznap senki se evett abba a házba, testvérek, még másnap se, mert vérbefagyva hozták meg a kisebbik fiút, akivel te úgy összebarátkoztál, mikor Gyuri bátyával nálunk jártatok. Az egyik karja tőből hiányzott, bekapta és miszlikekbe aprította a gép.

Azt mesélték, már végeztek a csépléssel, a takarításnál tartottak, mikor az a bolond gyerek fölugrott a gépre, ahonnan az etető adogatja a kévét a dobba, mert a kévévágó lány még ott sepergetett. Tetszett neki az a lány nagyon, de az apja nem engedte az etetőhöz, az a bátyja reszortja volt, aztán ahogy ott huzakodtak, a lány meglökhette vagy elcsúszott: beleesett a dobba. Ez még nem lett volna akkora baj, csakhogy a gépész épp ki akarta porolni a dobot, aztán elindította üresen, ahogy szokták.

Persze, hitták a dokort, lovon ment érte a testvére, de az csak legyintett, mikor meglátta, már megvolt akkor halva, kifolyott minden vére még kint a szérűn.

Jaj, de nézzétek, én csak beszélek, közben meg kifut a levesem, már csak tejfel kell bele meg citrom, akasztotta vissza a fényképet Ilka, de előbb a köténye csücskével letörölgette, üljetek asztalhoz, mindjárt eszünk, addig is kóstoljátok meg az öcsém eperpálinkáját, a tata ad nektek, attól minden bánatotok elmúlik. Ilka a verandán terített, ahol járt egy kicsit a levegő a nyári forróságban, és nagy, dúsan aranyozott, olaszból hozott porcelántálban tette asztalra a levest. Gőzölgő tükrén kis piros zsírpettyek úszkáltak, s ahogy belemert a sűrű, krémszínű lébe, sárgarépa-, petrezselyem- és citromkarikák örvénylettek a szedőkanál körül, gömbölyű borsszemek, fodros babérlevelek billegetek közöttük, de Ilka előbb a tál mélyére nyúlt kanálával, hogy tenyéryni, kékesen márványos bőrű harcsaszemekkel, fehér húsú ponttyal, meg kisebb kecsegedarabokkal rakja meg a tányérokat. A hal után következtek a rózsásba játszó narancsszín ikráfürtek meg a haltej, nálunk fehérmájnak mondjuk, de nem ám úgy, mint némely vendéglőkben, ahol a szakácsoknak sejtelmük sincs róla, hogy a belsőségnek jóval több idő kell, mint magának a halnak, ezért fövetlenül teszik az ember elé, és utoljára mert a léből is.

Hosszú ideig csak a kanalak csörrenése és a darazsak duruzsolása hallatszott, meg egy-egy eltévedt autó berregése a városszéli földút kátyúi között döcögve, de Ilkába

még az evés élvezete sem bírta belefojtani a szót, alig nyelt le egy-két korty levest, rátalált az ebédhez illő mondanivalóra. Igyatok, testvérek, a családjaitok egészségire, ez a bor a Fruska Gorából való, nagyapánk szőlőjéből, egy szomszéd vette meg tőle, mikor tönkrement, már asse él, de a fia a régi idők emlékére még most is bead hozzánk egy-két demizsonnal. Ez az öregapánk valamikor jómódú ember volt, építőmester, ő építette a falunk templomát. Fiákeren járt ki a hegybe szüretkor, csakhogy az első háború után elúszott mindene. Anyámék tartották és apád küldött neki hús pengőt minden hónapban, hogy éhen ne vesszen, de akkor is egyre a szőlőbe ment volna, a borospincébe, ahol hordószámra állt valamikor a bora. No, csakhogy most nem öregapánk sorsát mondom el nektek, hanem Juliska nenáét, de igyuk meg a kávé elébb!

A kávé tőrökösen főzte Ilka, hosszúnyelű, felfelé szűkülő vörösréz edényben, és amikor háromszor felfutott, hideg vizet lötytyintett belé, hogy leüljön a zacc az aljára, a porcelánfindzsákba mégis jutott a sűrűjéből, s amikor megittuk a forró és édes folyadékot, szétterült a maradék, barna ábrákat írva a bögrék fenekére.

Majd ha megszárad, jósolok nektek belőle, megmondom a jövőtöket, de most halljátok, mi történt a Juliska nena nagyobbik fiával. Együtt hívták be az én bátyámmal, nem sokkal a szerencsétlenség után. Anyám csak sírt, de csomagolta az útravalót, hanem Juliska nena nem akarta a második fiát is elveszíteni, letérdelt elé, úgy könyörgött neki az én néném, ne menj oda, jaj, még bajod esik, elbújtatlak a kazalba vagy inkább az ágyba, aztán beágyazlak, a dunyhák között úgyse keresnek, azt mondom, bementél a városba, nem tudom, mikor jössz meg, de beszélhetett annak, aztán a vonatindulás előtt becsalta a kamrába, ahol a túrót meg a sajtokat tartották, és rázárta az ajtót, hanem az unokabátyád kifeszítette, és ha futva is, de elérte a vonatot.

Anyám meg Juliska nena kisírta a szemit a fiúk után, a rózsafüzér ott volt a kötényzsebükbe, azt sepegették magukba, ha egyedül maradtak. Imádkoztak, aztán várták a levelet, hogy majd csak írnak a fiaik, de ritka madár volt a tábori posta akkoriban, nem értek rá a bakák irkálni, benne voltak a sűrűjében, annál gyakrabban röpdös-tek a fekete pecsétes táviratok, egyik nap egyik, másik nap másik szomszédnak hozta a postás, aztán a hangos sírás-rívásból lehetett tudni, mi áll bennük. Mink se maradtunk ki, sor került ránk is hamarosan, egy napon jött meg az értesítés hozzánk meg Juliska nenáékhoz, hogy azt mondja, fiuk hősi halált halt, közös sírba van temetve. Akkor apám meg Milán sógor összebeszéltek, hogy hazahozzák őket, legalább itthoni földbe nyugodjanak, ha már nem élhettek tovább. El is mentek, de üres szekérrel jöttek meg egy hét múlva, az apám nem szolt

egy szót se, csak a feje reszketett, mint a nagyon öreg embereknek, pedig java korabeli férfi volt, Milán bácsi meg sírva mondogatta az anyámnak, nem ismertünk rá a fiainkra, Teréz. Mind egyformák voltak, ahogy a gödörből kirakták őket a szériúre, ott feküdtek sorban, sok fiatal katonák, és nem volt arcuk. Kinek a repeszek, kinek a mész, amit rájuk szórtak, szétmarta mindnek az arcát, nem tudták kiválasztani a saját gyerekeiket.

Azért csináltattunk nekik síremléket a temetőben, oda hordta a virágot anyám meg Juliska nena. Apám ácsolt oda egy kis padot, azon üldögeltek, imádkoztak, aztán vigasztalták egymást. Anyám elfogadta a sorsát, igaz, neki ott volt még négy másik gyereke, és ki tudja, talán Juliska nena is meg tudott volna békélni, hanem akkor Milán sógor kezdett el furcsán viselkedni.

De halljátok, én csak mondom itt a magamét, tik meg nem eszitek a kalácsot – Ilka minden süteményt kalácsnak hívott –, miért nem kóstoljátok meg? Ennek a receptje is Juliska nenától van, híres szakácsné volt szegény, minden lakodalomba vitték főzőasszonynak, csak azután, hogy ezek történtek vele, nem ment, akárhogy hívták.

Ilka nem túlzott, a meggyes lepény valósággal szétolvadt a szájban, tészája omlós volt, a tölteléke savanykás és édes, és volt még valami különleges benne, tudjátok meg, testvérek, a só, a só hozza ki az édességet, olyan ez, mint az életben a könnyek: sírás után jobban esik a nevetés.

Emlékszem, szólalt meg ekkor Z., és mintha késve ért volna el hozzá a történet, visszakanyarodva a fiatalabbik fiúról kezdett beszélni. Egyidősek voltunk, hasonlított is rám, azt mondták, a templomépítő nagyapánkra ütöttünk. Együtt lovagoltuk meg a szamarat; aztán megmutatta az istállókat a lovakkal és a tehenekkel, meg a nagy, kövér anyakocát a malacaival. Előtte való nap ellett, és oldalára fordulva feküdt az ól sarában, csupasz, rózsaszínű porontyai visítva lökdösték egymást, kapkodtak a csecs után. Szortyogva szívták, nyelték a tejet, egyedül egy satnya kis jószág nyivákkolt, sunnyogott tovább, csikos volt, mint a vadmalacok, de az is elhallgatott, mert végül megtalálta a helyét. Tizenhárom malaca van, mondta nekem Milán büszkén. Az apja szerint szerencsét hoznak, az anyja azonban azt hiszi, hogy rosszat jelent a tizenhárom, agyon kéne csapni azt a csikosat, mert még bajt hoz rájuk. Ilka bólogatott. Én is emlékszem a csikos malacra. Juliska nena nem állhatta. Össze is veszteket rajta az urával. Az volt az egyetlen dolog, amiben nem értettek egyet. Sokszor eszembe jut azóta, hogy vajon másként alakul-e a sorsuk, ha a sógor akkor hallgat a nenára?

Ilka ivott egy korty ásványvizet, jaj, bort nem, azt nem iszok, nem szabad az orvosságok miatt. Elhessegetett egy darazsat a süteményes tálról, lesöpört néhány morzsát,

kisimította az abrosz láthatatlan ráncait, és csak azután folytatta az elbeszélést.

Hát igen, szerették egymást, és talán idővel meg is vigasztalódtak volna, eljártak volna a templomba meg a temetőbe, mint a többiek a faluba, mer nehogy azt higgyétek, hogy mások nem vesztek semmit, az élőket itt mind holtak veszik körül, van, akire öt-hat is jut, de tudjátok meg, testvérek, a legtöbb seb beheged egyszer, csakhogy úgy látszik, a Jóisten nem szánt nyugodt öregséget nekik. A fiúk halála után Milán sógor megváltozott, kezdett feledékeny lenni. Elindult a boltba, de félútról visszafordult, mert kiszállt a fejéből, hova akart menni. Felhúzott egy veder vizet, hogy megitassa az állatokat, aztán szétöntözte az udvaron, mert elfelejtette, hogy mit kell vele csinálni. Az állatok éhesen bőgtek, a földeket felverte a gaz, Juliska nena egyedül kínlódott a gazdasággal, mert ő csak ült a kemencepadkán, és nézett maga elé. Ha kérdezték, válaszolt, de néha akadozott a nyelve. A doktor csak a fejét csóválta, és a pirulák, amiket adott, semmit se használtak. Aztán egy nap a földön találta a felesége, magatehetetlenül, a doktor azt mondta, szélütés, de még felgyógyulhat belőle, sokan megtanulnak újra beszélni, jární, csakhogy a sógor egyiket se akarta. Feküdt az ágyba, mint egy darab fa, és beszélhetett neki Juliska nena, úgy tett, mint aki nem érti, egy falat étel nem sok, annyi se ment le a torkán. Juliska nena azért próbálkozott, ne haggy itt, könyörgött neki, ha elmész, nem marad senkim, mi lesz velem nélküled? De a sógorról lepergett minden.

A temetés után Juliska nena nem járt többet templomba, azt mondta, olyan istennel, aki ezt mind megengedte történni vele, neki nincs beszélőnivalója, és a háború után hozzámment a szomszédjához, egy szerbhez, aki minden áldott nap megverte, a nena meg zokszó nélkül tűrte. Tik értitek ezt? Abba is halt bele szerintem, a verésbe. Ez a második ura még ma is megvan, naponta elbotorkál a kocsmába, onnan meg kimegy a nenához a temetőbe. Nem visz az semmit, egy szál virágot se soha, áll ott, és beszél a gazzal benőtt sírdombhoz.

Az ivócimborái egyszer megkérdezték, miért verte az asszonyt. Muszáj volt, mondta nekik, nem akart velem beszélgetni. Miféle asszony az olyan, aki nem beszél az urával?

Halljátok, most aztán jól elszomorítottalak tiktetek, ugye? De ha nem mesélem el, mi történt szegény Juliska nenával, mind a torkomat szorítanak a ki nem mondott szavak, meg is fülnek tőlük, s egyre csak azt a fehér arcát látnám, mint álomban. Tik meg a múlt után hallgassátok meg a jövőt, a kávézacc nem hazudik. Nézzétek, mi áll a findza alján: pénz és utazás vár rátok, öröm és boldogság a családjaitokban, az a szegény asszony meg nyugodjék végre békességben, amen.